

УДК 342.95:35.078.3(477)

Л. П. Коваленко,
канд. юрид. наук, доцент
Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
м. Харків

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО В УКРАЇНІ

Цілком імовірно, що категорія «інформаційне право» так іменується з огляду на основний об'єкт, з приводу якого або у зв'язку з яким виникають суспільні відносини, що підлягають правовому регулюванню, за аналогією з такими галузями, як, наприклад, фінансове, аграрне, підприємницьке, екологічне право та ін. Основу визначення цих галузей теж становлять об'єкти правовідносин – фінанси, аграрне виробництво, підприємництво, екологія тощо.

Російський учений Ю. А. Тихомиров тлумачить поняття «інформаційне право» як нову комплексну галузь права й відносить її до галузі права публічного [12, с. 56]. Розмірковуючи про сутність інформаційного права як галузі, він відзначає, що «можна вести мову про комплекс специфічних правових питань у рамках названої галузі». І далі: «...Маються на увазі інформаційні відносини як предмет правового регулювання, суб'єкти інформаційних відносин, правовий режим одержання, передачі, зберігання й використання інформації, юридичні режими інфор-

мації різного змісту, користування банками й базами даних, інформаційні правовідносини, відповідальність. Здається, у такому виді інформаційне законодавство, що формується, і право повною мірою охоплюють нормативний масив, який деякі фахівці помилково відносять до комп'ютерного права».

М. С. Демкова теж застосовує поняття «інформаційне право», хоча й не наводить його визначення. При цьому відносини з приводу створення масової інформації він відносить до складу інформаційних відносин [6, с. 9].

О. А. Баранов розглядає інформаційне право як галузеву юридичну науку: На його думку, «інформаційне право – це галузева юридична наука, яка вивчає сукупність норм права, що регулюють інформаційні відносини в суспільстві, які належать до інформаційної діяльності в цілому» [1, с. 29]. На жаль, серед міркувань науковця бракує дефініції правових категорій «інформаційні відносини» й «інформаційна діяльність», що не дозволяє встановити точку зору

автора з приводу сутності інформаційного права.

І. Л. Бачило трактує досліджуване поняття наступним чином: «Інформаційне право – сукупність доктринальних положень юридичної науки, правових норм, що утворюють самостійний масив національного права, норм міжнародного законодавства, а також стан правової свідомості суб'єктів права в галузі інформаційної діяльності й відносин, пов'язаних з інформаційними ресурсами, функціонуванням інформаційних систем і мереж в умовах застосування сучасних інформаційних технологій, спрямованих на забезпечення безпечного задоволення інформаційних потреб громадян, їх організацій, держави й суспільства в цілому, забезпечення адекватної реакції юридичної системи на порушення встановлених законодавством правил у галузі інформації й інформатизації» [2, с. 101].

Чимало фахівців права розглядають інформаційне право у вузькому розумінні, не висвітлюючи інформаційну сферу в цілому, в сукупності, а зупиняються лише на складниках (або окремих інститутах) інформаційного права, що її забезпечують (наприклад, інформатика, комп'ютери, їх системи, засоби зв'язку й телекомунікації тощо), причому нерідко взагалі без зв'язку з інформаційною цариною.

Предмет правового регулювання інформаційного права вивчається ними не тільки як суспільні відносини, що регулюють перелічені вище об'єкти, а як всю сукупність цих відносин в інформаційній сфері, що охоплюють весь цикл обігу інформації: її створення, перетворення, передачу й поширення, в тому числі й засобами зв'язку й телекомунікації, використання, й, замикаючи цикл, знову створення інформації. Після чого інформаційна сфера буде становити початок, у рамках якого виникає й реалізується вся сукупність суспільних відносин, названих інформаційними.

Інформація та її рух вічні, а технічні, програмні, зв'язкові, телекомунікаційні та інші засоби виникли й розвиваються, забезпечуючи й підвищуючи ефективність опрацювання, перетворення й передачі інформації саме в поточний період часу. Звичайно, ці засоби будуть постійно вдосконалюватись у процесі розвитку творчої думки людини, але обов'язково у поєднанні з потребами створення, перетворення, передачі, поширення й застосування інформації. При створенні й застосуванні таких засобів можуть діяти традиційні суспільні відносини, а можуть виникати й нові. Усе це вимагає пильної уваги фахівців у цій галузі. До того ж «інформаційне право» є більш

широким поняттям, ніж наведені вище, воно автоматично містить у собі майже всі інші.

Аргументом вищезазначеного може служити той факт, що інформаційне право введено в номенклатуру наукових спеціальностей під шифром 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, а тому вважаємо, що вченим-адміністративістам варто активізувати дослідження в галузі інформаційного права, щоб включити його в правову систему України.

На нашу думку дефініція категорії інформаційне право має такий вигляд: – це галузь права, систему соціальних норм, що впорядковує охоронювані державою суспільні відносини, *що виникають в інформаційній сфері – сфері створення, перетворення й використання інформації. Основний предмет правового регулювання інформаційного права – це інформаційні відносини, що виникають при здійсненні інформаційних процесів – процесів створення, збору, опрацювання, зберігання, пошуку, передачі, поширення й використання інформації.*

У законодавстві зарубіжжя теж формується й активно розвивається ця нова галузь права – інформаційне право, де вона найчастіше позначається як Information Law, або Law, Relating to Information.

До сутності інформаційного права ставлення фахівців-правників неоднозначне. Учених, які досліджують проблеми інформаційного права, можна поділити на 2 групи.

Перша розглядає інформаційне право в широкому розумінні – як науку, що вивчає інформаційну сутність права взагалі. Основоположником такого підходу можна вважати серед російських правознавців А. Б. Венгерова [3, с. 97], який вводить конституцію «інформаційна концепція права», тобто вчення про інформаційну сутність права. Серед українських адміністративістів такої ж думки дотримується й І. Коліушко й деякі інші вчені. Їх позиція цілком зрозуміла, оскільки право за своєю сутністю має інформаційний характер і одночасно є інформаційною системою, яка формує, обробляє для використання правову інформацію - нормативну правову й правову ненормативну. Дійсно, без правових норм, які по суті становлять собою інформаційні об'єкти, права взагалі не існує. І в цьому інформаційний підхід при дослідженні правової системи як інформаційної є досить привабливим і може зробити серйозний внесок у розвиток загальної теорії права. Зокрема, він дозволить «пожвавити» правову інформатику і правову кібернетику й застосувати методи цих наук для дослідження й

удосконалення всієї системи права.

Другий підхід є більш вузьким, заснованим на розгляді інформаційного права як галузі, яка впорядковує суспільні відносини в інформаційній царині. Деякі правники ще більше звужують поняття «інформаційне право»; вважаючи, що воно застосовується тільки для регулювання відносин, що виникають при обробці документованої інформації або інформації в системі телекомунікацій.

З нашої точки зору, обидві групи вчених мають рацію, але всі вони дещо звужують це поняття. Як вбачається, розглядати інформаційне право треба в широкому значенні - і як галузь права, і як науку, що вивчає інформаційну сутність права.

Назвемо основні підстави (критерії), що виступають підґрунтям для формування цієї нової галузі, що іменується інформаційним правом:

1) наявність реальних суспільних відносин інформаційного спрямування, що потребують правового регламенту в основному юридичного захисту інтересів суб'єктів інформаційних відносин;

2) накопичення певного комплексного й відносно відокремленого в системі законодавства масиву нормативно-правових актів, що регулюють інформаційні відносини;

3) єдність об'єкта правового впливу – права на інформацію;

4) формування у сфері норм інформаційного законодавства окремих груп норм (інститутів і підгалузей), що впорядковують дещо відокремлені суспільні відносини в межах інформаційного права, та ін.

Останній аспект безпосередньо вказує на формування інститутів права в межах інформаційного права як галузі, серед яких можна назвати, наприклад, інститути: таємної інформації, журналістського права, комп'ютерного права, рекламного права, правового інформування та ін.

Галузь права є сукупністю однорідних правових норм, що регламентують певну сферу суспільних відносин, яка відокремилася всередині системи. Об'єктивна необхідність обумовлює виділення галузі права, законодавець лише усвідомлює й оформлює цю потребу. Для утворення самостійної галузі права мають значення наступні умови: (а) міра своєрідності тих чи інших відносин; (б) їх питома вага; (в) неможливість урегулювати відносини, що виникли за допомогою норм інших галузей; (г) необхідність застосування особливого методу регламентації.

Якісна однорідність тієї чи іншої царини суспільних відносин викликає до життя відповідну галузь права. І навпаки, наявність

або відсутність тієї чи іншої галузі права залежить від наявності або відсутності відповідних сфер суспільних відносин, що потребують правового впорядкування. Галузь не придумується, а народжується за соціальних і практичних потреб.

В основі поділу права на галузі й інститути лежать 2 критерії: (а) предмет правового регулювання і (2) метод правового регулювання. Вони й виступають системоутворюючими чинниками [11, с. 81].

Під предметом розуміється те, що регулює право, тобто певні види суспільних відносин. Останні є складною, багатоаспектною категорією. До системи предмета правового регулювання входять наступні елементи: (а) суб'єкти – індивідуальні й колективні; (б) їх поведінка, вчинки, дії; (в) об'єкти (предмети, явища) навколишнього світу, з приводу яких люди вступають у взаємовідносини й до яких виявляють цікавість; (г) соціальні факти (події, обставини), виступаючі безпосередніми причинами виникнення або припинення відповідних відносин.

Під методом розуміються певні прийоми і способи впливу права на суспільні відносини. Від методів значною мірою залежить ефективність правового регламентування, досягнення поставлених при цьому цілей.

Предмет є головним, матеріальним критерієм розмежування норм права по галузях, оскільки він має об'єктивний зміст, зумовлений самим характером суспільних відносин і не залежить від волі законодавця. Метод же служить додатковим, юридичним критерієм, бо є похідним від предмета, який диктує необхідність вирішення тієї чи іншої галузі. Якщо ж галузь виокремлюється, з'являється й відповідний метод регулювання, який значною мірою залежить від волі законодавця. Предмет і метод правового регулювання відіграють важливу роль у побудові системи права, тісно взаємодіючи між собою.

На нашу думку, саме на межі інформатики і права й виникло таке соціальне явище, як інформаційне право. Юридична категорія «інформаційне право» може розглядатись у 2-х аспектах – як галузь суспільних відносин і як інституція в юридичній науці [5, с. 17]. Як галузь суспільних відносин вона може розглядатись теж у 2-х аспектах – в об'єктивному й суб'єктивному. В об'єктивному сенсі інформаційне право - це врегульований нормативними актами комплекс суспільних відносин, об'єктом яких є інформація. У суб'єктивному – це комплекс прав та обов'язків суб'єктів суспільних відносин щодо інформації.

У юридичній доктрині інформаційне право – це відносно автономна інституція правової науки, що досліджує проблеми суспільних відносин, об'єктом яких є інформація [7, с. 63]. Інформаційне право України - нова галузь права яка тільки лише формується, але має визначальну роль у розвитку українського суспільства XXI ст. і найближчим часом стане розвинутою галуззю права. Саме наявність масиву нормативно-правових актів дозволило багатьом українським ученим порушити питання про формування цієї нової галузі національного права. Вважаємо, що на формування інформаційного права України крім національного законодавства впливають і міжнародні нормативно-правові акти, які служать підвалинами для міжнародних договорів, що складаються з інформаційно-правових норм.

Розуміючи всезростаючу роль і місце інформації в житті особистості, суспільства й держави, 10 грудня 1948 р. світове співтовариство ввело правові механізми, що забезпечують гарантії прав та свобод людини і громадянина, причому значну роль серед них відіграють інформаційні права та свободи [10, с. 45]. Слушно, вважаємо стверджувати, що саме із них, так би мовити, «виростає» інформаційне право як самостійна галузь. А

сформований і діючий нині як в Україні, так і за кордоном значний за обсягом масив актів інформаційного законодавства – одне з основних джерел цього права – підтверджує дане твердження.

У Загальній декларації прав людини, затвердженій Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. [4, с. 3], поруч з іншими були проголошені й інформаційні права та свободи індивіда. Звернімося до прикладу.

«Стаття 2. Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища...».

«Стаття 11. 1. Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки його винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечуються всі можливості для захисту».

«Стаття 12. Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканість його житла, таємницю його кореспонденції або його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист

закону від такого втручання або таких посягань».

«Стаття 19. Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів».

«Стаття 27. 1. Кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, насолоджуватися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами. 2. Кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є».

«Стаття 30. Ніщо у цій Декларації не може бути витлумачено, як надання будь-якій державі, групі осіб або окремим особам права займатися будь-якою діяльністю або вчиняти дії, спрямовані на знищення прав і свобод, викладених у цій Декларації».

Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 4 листопада 1950 р., й Окинавська Хартія Глобального інформаційного суспільства розвивають положення, що закріплюють інформаційні права та свободи [8, с. 2;

9, с. 7]: наприклад, відповідно до Конвенції людина має наступні інформаційні права, обов'язки і свободи:

«Стаття 10. 1. Кожна людина має право на свободу виражати свою думку. Це право включає свободу дотримуватися своєї думки і свободу одержувати й поширювати інформацію та ідеї без будь-якого втручання з боку державних органів і незалежно від державних кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам здійснювати ліцензування радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, що накладає обов'язки й відповідальність, може бути сполучено з формальностями, умовами, обмеженнями або санкціями, які встановлені законом і які необхідні в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки, територіальний цілісності або громадського спокою, з метою запобігання безладдя і злочинів, для охорони здоров'я й моральності, захисту репутації або прав інших осіб, запобігання розголошення інформації, отриманої конфіденційно, або забезпечення авторитету й неупередженості правосуддя».

Будь-яка галузь права обслуговує коло суспільних відносин, що складають предмет її правового регулювання. Інформаційне право не є винятком і теж має

власний предмет, детальне ознайомлення з яким дозволяє отримати більш чітке уявлення про суспільне призначення й суспільну роль цієї галузі, визначити ті межі, що відокремлюють її від інших галузей права.

Особливості структури і змісту інформаційного права впливають зі специфіки основних її елементів – об'єкта, суб'єктів, суспільних відносин тощо. Сутність і характер суспільних відносин, що виникають між різними суб'єктами в інформаційній сфері, багато в чому зумовлюються особливостями і юридичними властивостями інформації – основного об'єкта, з приводу якого й виникають такі відносини. Зрозуміло, що інформаційне право може розглядатися з різних точок зору.

Сьогодні стан українського інформаційного суспільства потребує від правової системи динамічного розвитку, виявлення відповідних доктринальних положень і комплексної організації правового забезпечення інформаційної сфери. У юриспруденції неодноразово робилися спроби переосмислення закономірностей інформаційних систем. Однак самотійність нової наукової галузі окремі правознавці розуміють як абсолютну відокремленість. Мають місце критичні погляди щодо недосконалості інформаційного права, як нової галузі. Наприклад,

дехто заперечує самотійність предмета й метода правового регулювання інформаційного права. У зв'язку із цим виникають перші суто наукові проблеми: що саме є самотійною галузеву інформаційною належністю юридичних знань, у чому виявляється їх відокремленість, яке місце займає інформаційне право в системі правових знань та ін. Однак після офіційного визнання інформаційного права динаміка наукових досліджень в царині правового забезпечення останнього зростає. В Україні, як і в усьому світі, питання інформації й інформаційних відносин приділяють увагу фахівці різних галузей права. Стрімкі темпи розвитку інформаційних технологій та інформаційних мереж сприяють також появі нових напрямків досліджень у праві.

Зазначені обставини ще більше загострюють проблему існування загального теоретичного підґрунтя наукових розвідок, спрямованих на правову організацію суспільних відносин в інформаційній сфері. Однак перші кроки науковців - представників офіційно визнаної наукової дисципліни – ще не свідчать про те, що нова галузь наукових знань уже набула необхідного для неї якісного змісту у традиційному її розумінні. На нашу думку, інформаційне право – це та галузь права, що стоїть на шляху свого доволі стрімкого розвитку.

Список літератури: 1. Баранов О. А. Інформаційне право України: стан, проблеми, перспективи: підруч. / О. А. Баранов. – К.: Софт Прес, 2005. – 316 с. 2. Бачило І. Л. Інформаційне право. Роль і місце в системі права Російської Федерації / І. Л. Бачило // Гос-во і право. – 2001. – № 2. – С. 14. 3. Венгеров А. Б. Право і інформаційне забезпечення АСУ / А. Б. Венгеров // Сов. Гос-во і право. – 1972. – № 8. – Ст. 121. 4. Всеобщая декларация прав человека: прин. 10.12.1948 г. ГА ООН // Рос. газ. – 1995. – Т. 11. – С. 10-17. 5. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права: кол. моногр. / за ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного. – Ужгород: Вид-во ІВА, 2003. – 240 с. 6. Демкова М. С. Електронне урядування – шлях до ефективності та прозорості державного управління / М. С. Демкова // Інформаційне суспільство. Шлях України // [Бібл. інформ. суспільства]. – К.: Відродження та ПРООН, 2004. – С. 135-142. 7. Згуровський М. З. Розвиток інформаційного суспільства в Україні: правове регулювання у сфері інформаційних відносин: моногр. / М.З. Згуровський, М.К. Родіонов, І.Б. Жиляев: – К.: НТУУ "КПІ", 2006. – 542 с. 8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4.XI.1950) // Голос України. – 2001. – № 3 (2503). – С. 6-8. 9. Окінавська Хартія Глобального інформаційного суспільства // Дипломат. вісн. – 2000. – № 8. – С. 51-56. 10. Погорілко В. Загальна декларація прав людини – одна з найважливіших загальнолюдських цінностей ХХ століття / В. Погорілко // Право України. – 1999. – № 4. – С. 7-9. 11. Селіванов В. Демократія та інформація / В. Селіванов, А. Гевлич // Правова інформатика. – 2007. – № 3 (15). – С. 15-24. 12. Тихомиров Ю. А. Публічне право: учебник / Ю. А. Тихомиров. – М.: Изд-во БЕК, 1995. – 339 с.

ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРАВО В УКРАИНЕ

Коваленко Л. П.

Рассматривается сущность информационного права как правовой отрасли, анализируются все группы информационно-правовых отношений, составляющих предмет информационного права, что упростит их выбор на практике, позволит правильно применять нормативно-правовые акты информационного права.

Ключевые слова: информационное право, предмет информационного права, информационно-правовые отношения, информационно-правовая норма.

INFORMATION LAW IN UKRAINE

Kovalenko L. P.

The article deals with the information law as a branch of law. The article also analyzed all of the information legal relations, are the subject of Information Law, which, in my opinion, will facilitate their choice, in practice, will correctly apply the regulations of information law.

Key words: information law, the subject of information law, information legal relations, information legal norm.

Надійшла до редакції 20.01.2012 р.